

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՍՏԱՊԱՏՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ՍՈՒՏԱՍԵԼՈՒԿՆԵՐ

ԱՐՄԷՆ Շ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ
armensargg@gmail.com

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ ժողովրդական ստապատում-սուտասելուկների հանդեպ հետաքրքրությունը եւ անդրադարձը պայմանաւորուած էր իմ դոկտորական ատենախօսութեան՝ հայկական զուարճապատում-զուարճախօսութիւնների (անեկդոտներ) մասին գրողը հետազօտութեան ձեռնարկմամբ:

Աւելի քան 170 տարիների ընթացքում հրատարակուած անեկդոտների ժողովածուներ ու զուարճապատում-զուարճախօսութիւններ պարունակող տարաբնոյթ գրքեր (բանահիւսական եւ ազգագրական ժողովածուներ, որոշակի տարածաշրջանների ու որոշ տեղավայրերի, ինչպէս նաեւ զուարճախօսներին նուիրուած գրքեր, բարբառագիտական ուսումնասիրութիւններ, հայ ժողովրդական հեքիաթների ակադեմիական հրատարակութիւններ եւն.), ինչպէս նաեւ պետական ու որոշ անձնական արխիւներում պահպանուող անտիպ գրառումներ կարդալիս եւ ուսումնասիրութեան համար անհրաժեշտ նմուշներն առանձնացնելիս զգում էի, որ ժողովրդական բանահիւսութեան այլ տեսակներից դրանց տարանջատելն ու ըստ պատումների բնոյթի, կառուցուածքի եւ թեմատիկայի դասդասելը երբեմն որոշակի դժուարութիւնների առաջ էին կանգնեցնում:

Մեր ձեռքի տակ եղած նիւթերի մէջ (ինչպէս ժողովրդական երգիծապատում-զուարճախօսութեան՝ անեկդոտների դէպքում) հանդիպում էին նաեւ *դիպաշարով* (սիւժէով) եւ *անդիպաշար* (անսիւժէ) երգիծական բանահիւսութեան այնպիսի նմուշներ, որոնք, լինելով վիպական սեռի ինքնուրոյն տեսակներ, իրենց բնոյթով, նպատակաւորութեամբ ու կերպարներով էականօրէն տարբերում էին անեկդոտներից եւ գերազանցապէս չունէին վերջիններիս ամենաէական յատկանիշերը՝ տարաբնոյթ թեմատիկ դրսեւորման լայն ու ընդգրկուն հնարատրութիւնները եւ կերպարների կերտման բազմազանութիւնը, զաւեշտի դրսեւորման տարատեսակ ձեւերն ու մատուցող նիւթի անսպասելի ծիծաղ յարուցող աւարտը:

Ժողովրդական երգիծանքի նմանատիպ նիւթերն, ինչ խօսք, այդ ընթացքում առանձնացուեցին՝ յետագայում դրանց անդրադառնալու, ուսումնասիրելու եւ ի մի բերուած տպագիր ու անտիպ նիւթերի, ինչպէս նաեւ մեր գրառումների հետ առանձին գրքով հրատարակելու ակնկալիքով:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ԵԶՐՈՅԹՆԵՐԸ

Պատմական Հայաստանում եւ նրան յարակից երկրներում հաստատուած հայութեան շրջանում ստայօդ պատմութիւններն ու կարճառօտ սուտ

խօսքերը՝ ստապատում-սուտասելուկները, զանազան անուանումներով են հանդէս գալիս:

Արեւելահայոց մի շարք տարածքներում (Արարատեան դաշտավայր, Լօռի, Տաւուշ եւ այլուր) ժողովուրդը չափազանցուած, անիրական պատմութիւններն ու եղելութիւնները պարծանքով պատմողներին անուանել է **փչաններ**, իսկ այդ անհաւատալի յօրինուածքները՝ **փչոցներ**¹: Փչանից բացի, Լօռիում ասացողներին անուանում են նաեւ **սուտիկներ**²:

Ժողովրդական զուարճապատում-զուարճախօսութիւնների պէս Լօռու եւ Տաւուշի մարզերում ասացողները երբեմն ստապատումին եւս **առակ** են ասում: ԳԱԱ հնագիտութեան եւ ազգագրութեան արխիւում պահպանուող գրառումներից մէկում ասացող Գագիկ Օհանեանն այսպէս է ասարտում իր ստապատումը. «Ափսու՛ս, որ նաւը ծակ էր, որ ծակ չըլեր, **առակըս** շաք կերգարեր»³:

Զաւախքում սուտ պատմութիւններին ժողովուրդը **պոչաւոր սպեր** է անուանում, իսկ դրանց հեղինակներին՝ «**ծով կրակողներ**», «**օդի հեպ կոռուղներ**», «**քամի թակողներ**»⁴, որոշ տարածքներում, օրինակ՝ Ախալցխայում, ասացողներին **սըտիկներ** էլ են ասում⁵:

Արեւմտահայոց պատմաազգագրական շրջաններում եւս երգիծական բանահիւսութեան այս տեսակը, դրա պատմողներն ու հերոսները տարբեր անուանումներով են հանդէս գալիս: Այսպէս.-

* Այնթապցիները ստապատումներ պատմողներին անուանել են **սուտրասաններ** կամ **փչող-փշրող մեծ խօսիկներ**, իսկ նրանց ներկայացրած ստեղծագործութիւնները, ինչպէս արեւելահայոց շրջանում, **փչոցներ**⁶:

* Կեսարիացիները սուտասաններին **խօսք ջարդողներ** են անուանում⁷:

¹ Հրաչեայ Յակոբեան, «Մանկուց լսածներից, փչոցներ», ՀՀ ազգային արխիւ, ՀԳՄԿի ֆոնդ, 1336, ցուցակ 7, գործ 713, էջ 31:

² Յովհաննէս Թումանեան, «Սուտիկ որսկանը», *Ընդիր երկեր*, «Սովետական գրող» հրատ., Երեւան, 1978, էջ 367. նաեւ՝ Հրաչեայ Քոչար, «Սուտիկ Սարօն», *Ընդիր երկեր՝ երկու հատորով, հատոր առաջին*, «Հայաստան» հրատ., Երեւան, 1975, էջ 137:

³ «Սուտասանը», ՀԱԻ արխիւ, Մուշեղ Յակոբեանի թղթապանակ:

⁴ Մամիկոն Ասատրեան, *Արծուանիստ*, «Լուսաբաց» հրատ., Արամէ բարեգործական ընկ., Երեւան, 2006, էջ 280:

⁵ «Ստախօսն ու հնարագէտ ընկերը», *Առակներ, ասանդութիւններ, անեկոյրներ (Ախալցխայի բարբառով)*, գրի առաւ Ստ. Մալխասեանց, ՀՍՍՐ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1958, էջ 88:

⁶ «Եփրէմ ամու փչոցները», *Պարմութիւն Անթէպի հայոց, Գ. հատոր*, խմբ.՝ Երուանդ Պապայեան, ա/հ, Լոս Անճելըս, 1994, էջ 365:

⁷ «Սուտ խօսիլն ալ ճարպիկութիւն կ'ուզէ», *Գիրք առակաց, (առակներ, առածներ, իմաստուն խօսքեր եւ այլն)*, պատրաստեց Կարապետ քահանայ Գալֆայեան, տպ. Կ. Տօնիկեան, Պէյրութ, 1957, էջ 159:

* Մոկսում սուտասանների մրցոյթի մասնակիցներին ժողովուրդն անուանում է **սուխասն**⁸:

* Երզնկացիները սուտ յօրինումներն անուանում են **սրախօսութիւններ**, իսկ ասացողներին՝ **սրախօսներ**⁹:

* Քեսապցիները ստայօթ պատմութիւններն անուանում են **«սէօթ»** (սուտ)¹⁰: Իդէպ, քեսապցի եւ այնթապցի վարպետ ասացողները «սէօտ» պատմելուց առաջ մատուցուող նիւթը «համեմել» են նախերգանքով, որը քեսապցիներն անուանում են **թաքեարլամա**, իսկ այնթապցիներն այդ եզրաբառն արտաբերում են՝ **թէքէրլեմ**¹¹:

Իր ասացողներից մէկին՝ Պօղոս Չերչիկեանին ներկայացնելիս ահա թէ ինչ է գրում վաստակաշատ մանկավարժ, հայագետ Յակոբ Չոլաքեանը. «Պօղոս հեքիաթներէ առաջ անպայման "թաքեարլամա" մը կ'ըսէ եղեր, թուրքմէն բանտորներուն ալ հաճոյանալու համար: "Թաքեարլամա"ն թրքերէն է եւ բառացիօրէն կը նշանակէ «գլորելով, գլորփութ»¹², այսինքն՝ սուր գլորել՝ փչել»¹³, ինչը ունկնդրի կողմից ընկալւում է **սուր գլորել՝ փչել**:

Մի շատ կարեւոր հանգամանք եա. թէ՛ արեւելահայոց, թէ՛ արեւմտահայոց շրջանում իրենց պատմածների ճշմարտացիութիւնը ունկնդիրների կողմից կասկածի տակ դնելու դէպքում ասացողներն տարակոյսը անչափ հիանդագին էին ընդունում, վիրաւորում, հասակակիցներին վկայակոչելով՝ փորձում հաաստիացնել դրանց իրական լինելը, երբեմն էլ դադարեցնում էին պատմելը:

Այդ կապակցութեամբ Չոլաքեանը վերլիշում է.

Անփորձ բանահաւաք՝ ես ալ օր մը մօտեցայ Հաճի Արթինին, խնդրելով որ քանի մը **սուտ** ալ ինծի պատմէ:

- Վեց գիրդ¹⁴ առ գնա սկէ, - ըսաւ, - ես սուտասան չեմ, գիս ինչի՞ տեղ կը դնես:

Չպատմեց: Բայց իր զրոյցները տակաւին բերնէ բերան պատմողներ կան¹⁵:

⁸ И. Орбели, *Избранные труды* (Յ. Օրբելի, *Ընտիր երկեր*), *հղր.* 2, Երեւան, Գիտութիւն հրատ., ՀՀ ԳԱԱ, 2002, (Էրկու սուխասն). էջ 67:

⁹ Ս. Ազնաուրեան, *Հեքիաթներ, զուարճալիքներ*, Միջիկըն, ԱՄՆ, 1971, էջ 126:

¹⁰ Յակոբ Չոլաքեան, *Քեսապ, Բ. հայրոր*, հրատ. Ամերիկաքնակ քեսապցիներու ուսումնասիրաց միութեան, տպ. «Ասֆահանի», Հալէպ, 1998, էջ 395:

¹¹ Այնթապեան *Թէքէրլեմէք* (նախերգանքներ)ի թուրքերէն 13 նմուշ՝ այնթապցի ասացող Գրիգոր Պարսումեանի հայերէն թարգմանութեամբ, մեզ է տրամադրել Մատենադարանի եւ Հայոց Յեղասպանութեան թանգարան-ինստիտուտի աշխատակից Միհրան Մինասեանը:

¹² Յակոբ Չոլաքեան, «Սուտլիկ հեքիաթներ պատմողներս», 23.03.2021, Դիմատետրի նիւթերից:

¹³ Յակոբ Չոլաքեան, «Սուտլիկ հեքիաթներ պատմողներս», 23.03.2021, Դիմատետրի նիւթերից:

¹⁴ Ծածուկ, վեց հնչիւնով թրքերէն մի հայիոյանք:

¹⁵ Քեսապցի գրող Գէորգ Աբէլեանը Հաճի Արթինի պատումները 1970ին հրատարակել է *Հէլէ, հէլէ, հէլէ...* Քեսապ (տպ. Սեւան, Պէյրուֆ, 1968) գրքում:

Հենց այդ հանգամանքը հաշուի առնելով էլ Քեսապում «սէօպեր» վայելել ցանկացող ունկնդիրները, որպէսզի չվիրատրեին տարեց ասացողի ինքնասիրութիւնը, ստապատում-սուտասելուկներ պատմելու համար նրան դիմելիս բանահիւսութեան այդ տեսակը բնորոշող **սէօպեր** անունը երբեք չէին կիրառում, այլ խնդրում էին մի հետաքրքիր բան **հեքիթել**:

Արեւելահայոց շրջանում ստապատումներ գրառողներից մէկը՝ Հրաչեայ Յակոբեանը եւս հաստատում է այդ նոյն երեւոյթը. «*Գիւղացի ծերունիները նրան փշան էին կանչում, իսկ երիտասարդները այդ մականունը չէին գործածում նրա նկատմամբ, երեւի նկատի էին ունենում նրա պատկառելի հասակը կամ կարծում էին՝ ծերունին կը վիրատրուի, այլեւս ոչինչ չի պատմի եւ իրենց կը զրկի նրան լսելու հաճոյքից*»¹⁶:

Երբեմն ասացողները, վիրատրուած ունկնդիրների թերահաւատ արծագանգներից, ներկայացնում էին մի ուրիշ պատում՝ հետեւեալ սկսուածքով. «*Մէկ էլ են ա սու՛ր, որ...*», եւ մատուցում էր մէկ այլ՝ է՛լ ւաւելի համով-հոտով ստապատում¹⁷:

ՍՏԱՊԱՏՈՒՄ-ՍՈՒՏԱՍԵԼՈՒԿՆԵՐԻՆ ՀԱՅ ԵՒ ՕՏԱՐ ԲԱՆԱՀԱՒԱՔ-ԲԱՆԱԳԷՏՆԵՐԻ ՏՈՒԱԾ ԱՆՈՒԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Թէ՛ օտար, թէ՛ հայ բանագէտների եւ գրառող-հրատարակիչների շրջանակներում ստապատում-սուտասելուկներին, իբրեւ երգիծապատումային ինքնատիպ կառոյցի տրուած անուանումները եւս տարբեր են: Այսպէս.-

Ռուս բանագէտ Պրոպը ստապատում-սուտասելուկներն անուանում է **небылицы** (չեղած, չկատարուած *պատմութիւններ*)՝ դրանք մտցնելով մարդկանց մասին հեքիաթների շարքում¹⁸:

Ֆրանսացի բանագէտները եւս անիրական, յօրինովի պատմութիւնները (ֆրանսերէն՝ *Mensongerie*-մանսոնժըղի), մտցրել են հեքիաթների ժողովածուների մէջ: Որսորդական թեմայով նմուշներից մէկը՝ «Երեք որսորդ», որ հայկական «Սուտլիկ որսկանը»ի ֆրանսական տարբերակն է եւ սկսում է «լինում է, չի լինում» հեքիաթային բանաձեւային նախաբանով, ընդգրկուել է Մոսկուայում հրատարակուած «*Ֆրանսական ժողովրդական հեքիաթների ժողովածու*»ում¹⁹:

Անգլերէն ստապատում-սուտասելուկները ներկայանում են **co'ck-and-**

¹⁶ ՀԱՀ, ՀԳՄԿի ֆոնդ, 1336, ցուցակ 7, գործ 713, էջ 31

¹⁷ Նոյն:

¹⁸ В. Проп, *Жанровый состав русского фольклора, Фольклор и действительность* (Վ. Պրոպ, Ռուսական ժողովրդական բանահիւսութեան տեսակները, ժողովրդական բանահիւսութիւնը եւ իրականութիւնը), Մոսկուա, 1976, էջ 47-50:

¹⁹ *Французские народные сказки* (Ֆրանսական ժողովրդային հեքիաթներ), Կրթադիդակտիկ գրականութեան պետական հրատարակչութիւն, Մոսկուա, 1959, էջ 299:

bu'll sto'ry²⁰ անուամբ՝ շեշտելով միայն դիպաշարային՝ սիմֆոնիկ ունեցող պատմությունները եւ անտեսելով սուտասելուկների անդիպաշար-երկխոսական բնոյթը:

Հայ բանահաւաք-հրատարակիչներն ու բանագետները եւ իրենց գրանցած ստայօղ նիւթերին տարբեր անուններ են տուել: Այսպէս.-

* Ստեփան Մալխասեանցն անիրական՝ սուտ պատմութիւններ պատմողներին անուանում է **ստախօսներ**²¹, իսկ Արտաւազդ Սաքանեանը նրանց պատմածներն անուանում է **հանաքներ**²²:

* Չոլաքեանը սիմֆոնիկ ունեցող՝ դիպաշարային սուտ յօրինածքների մի մասն անուանել է **սուտլիկ հեքիաթներ** (հաւանաբար Թումանեանի «Սուտլիկ որսկանը»ի ազդեցութեամբ), իսկ այդ խմբի որսորդական պատումները՝ **սուտլիկ զրոյցներ**²³:

Աւագ տարիքի քեսապցիները շուրջ ութ տասնամեակ անց անգամ յիշում են Պաշտօն գիտի վարպետ բանասաց **Պողոս Չերչիկեանին**, ընդգծում նրա բացառիկ շնորհքն ու պատմած համով-հոտով սուտլիկ հեքիաթները: Չոլաքեանը նրա մասին գրում է. «Շատ լսեր էի վարպետ ասացող Չերչիկեան Պողոսի մասին (Պաշտօն գիտէն, մահ.՝ 1946): **Կը պատմէին, որ անոր սուտլիկ հեքիաթները իրարայաջորդ սուտերով կը զարգանային**»²⁴:

* Աբէլեանը, հաշտի առնելով նման ստեղծագործութիւնների երգիծական եւ անիրական բնոյթը, Գարեգին Սրուանձտեանցի եւ Սարգիս Հայկունու նման²⁵, դրանց անուանել է **առասպելներ**, իսկ ասացողներին՝ **առասպելագործներ**²⁶:

Աբէլեանն իր ասացողի եւ նրանից գրառած պատումների մասին այսպէս է գրել. «Իմ «մօրքիրէրս» ըլլալով մեծ **առասպելագործ մը**, շատ կը սիրէր իր հիւսած **առասպելները** պատմել, որոնց առանցքը կը կազմեն ինք,

²⁰ В.К. Мюллер, *Англо-русский словарь* (անգլերէն-ռուսերէն բառարան), Մոսկուա, հրատ.՝ Русский язык, 1989, էջ 138:

²¹ «Ստախօսն ու հնարագէտ ընկերը», *Առակներ, ասանդութիւններ, անեկդոտներ*, էջ 88:

²² Արտաւազդ Սաքանեան, *Լօռուայ հանաքներ (Հումորիստական մանրապատումներ)*, վերահրատարակուած եւ լրամշակուած հրատ., հեղ. հրատ., Երեւան, 2004, էջ 6:

²³ Չոլաքեան, «Սուտլիկ հեքիաթներ պատմողներս»: Նշենք նաեւ, որ դեռեւա 1970ին նա զարատուրանցի Սարգիս Լրջիկեանից գրի էր առել Թումանեանի «Սուտլիկ որսկանը»ի քեսապեան տարբերակը (Չոլաքեան, էջ 398-99):

²⁴ Չոլաքեան, «Սուտլիկ հեքիաթներ պատմողներս»:

²⁵ Եղիշէ Չարենցի անուան գրականութեան եւ արուեստի թանգարան (ԳԱԹ), Գարեգին Սրուանձտեանց, Տետր բ., ցուցակ 1, 2/1, «Վէպ, գովք, առակ, առասպել». նաեւ՝ ԳԱԹ, Սարգիս Հայկունի, տետր 9, է մաս. Առասպելներ, էջ 7:

²⁶ Աբէլեան, «Հաճի Արթինին առասպելները», *Հէլէ՛, Հէլէ՛, Հէլէ՛*, էջ 133:

իր «չիֆթէն» եւ ընդհանրապէս... կաքաներ, որոնց հանդէպ շատ մեծ տկարութիւն ունի... Շատ հաճելի է մտիկ ընել զինք, եւ ինք եւս իր կարգին բնաւ չ'ախորժիր հակաճառութենէ...»²⁷:

Այնուամենայնիւ հեղինակը «Հաճի Արթինին **առասպելները**»-ի առաջաբանում մատնանշում է Քեսապի բարբառով պատմած նիւթի եւ դրա գրական արեւմտահայերէնի վերածածի ակնառու տարբերութիւնը. «...**Դժբախտաբար երբ քեսապերէնէ դուրս բերուին այդ համով պատմութիւնները, շատ բան կը կորսնցնեն իրենց հմայքէն, բայց դարձեալ կը մնան համով**»²⁸:

Բացառութեամբ Չոլաքեանի՝ նմանատիպ նիւթերի անդրադարձի²⁹ եւ քեսապցի ստապատում-սուտասելուկների ասացողների (Կիրակոս Պաճաքեան՝ Կեկիսուօկ հելեկուր, Պօղոս Չերչիկեան) մասին համացանցում ներկայացրած նիւթի³⁰՝ հայ բանագիտութեան ասպարէզում, որքան մեզ յայտնի է, ոչ ոք չի անդրադարձել երգիծական բանարուեստի այս ինքնատիպ տեսակին: Իսկ եթէ ոմանք էլ ինչ-որ տեղ առնչուել են դրանց, ապա բանահիւսական ստեղծագործութիւնների ժողովածու հրատարակելիս կանգնել են որոշակի խնդրի առաջ՝ յստակ չկողմնորոշվելով՝ ո՞ր խմբում ընդգրկել վիպական երգիծական բանահիւսութեան այդ տեսակը: Իր *Տաւուշ* գրքում բանագէտ Էսթեր Խեմէեանը ժողովրդական ստապատումը («Մինաս Ապու սուտը») մի դէպքում ընդգրկել է **զուարճախօսութիւնների** բաժնում³¹, մէկ այլ պարագայում՝ «Հանթոյի սուտը» մտցրել է նոյն գրքի **Սպերի** բաժնում³²: Խեմէեանի «Ստեր» բնորոշումը թերեւս չի արտացոլում ստապատումի տեսակային յատկանիշը:

Ինչ խօսք, այդ ամէնի գլխատր «մեղատրը» հենց ստապատում-սուտասելուկներն են, քանզի այդպիսի նիւթերը մասնագէտների կողմից դեռեալ լիարժէք ուշադրութեան չէին արժանացել, եւ իբրեւ բանահիւսութեան ինքնուրոյն տեսակ՝ չեն առանձնացուել, յստակ չեն ներկայացուել ու մատնանշուել դրանց՝ սեռը բնորոշող հիմնական տարբերակիչ յատկանիշերն ու այն սահմանները, որոնցով ստայօդ նմուշները տարբերում են վերը թուարկուած ժողովրդական բանարուեստի տեսակներից: Իսկ նման անորոշ իրավիճակում բանահիւսութեան այդ տեսակի մասին գիտական հետազոտութիւնների առկայութեան, դրանցում ներկայացուած տեսակէտերի շուրջ խօսելն ու գնահատականներ տալն արդէն իսկ դառնում են անելորդ:

Ըստ այդմ էլ, հաշուի առնելով այդպիսի նմուշների ամենաբնորոշ յատ-

²⁷ Նոյն:

²⁸ Նոյն, էջ 136:

²⁹ Չոլաքեան, «Սուտիկ տաղեր», *Քեսապ, Բ. հայրոր*, էջ 395:

³⁰ Չոլաքեան, «Սուտիկ հեքիաթներ պատմողներս»:

³¹ Էսթեր Խեմէեան, «Իշեւան (Ձորովոր)», *Հայ ազգագրութիւն եւ բանահիւսութիւն, հայրոր 21*, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» հրատ., Երեւան, 2000, էջ 184:

³² Նոյն:

կանիշերը, այն է՝ **դիպաշարային**՝ երբեմն կարճաժամ, երբեմն էլ ծառայուն պատումով ստայոգ պատմություններ լինելը, ինչպէս նաեւ երկխօսական եւ առանց երկխօսութեան արձակ կամ չափածոյ խօսքի կառուցածքով **ան-դիպաշար** յօրինածքների բնոյթը, վիպական երգիծական բանահիւանութեան այդ տեսակները մենք անուանել ենք ժողովրդական ստապատումներ եւ սուտասելուկներ:

Իսկ իբրեւ եզրաբառ-եզրոյթ՝ ո՞րն է սուտը եւ ինչո՞վ է առնչում ստապատում-սուտասելուկի հետ:

Դրանք իրար մօտ, բայց միաժամանակ իրարից տարբեր եզրոյթներ են: Սուտը որեւէ անձի, երեւոյթի, գործողութեան մասին ասուած ոչ-ճիշտ հաղորդումը՝ սուտ լուրն է: Այն վերաբերում է անհատի նպատակադրուած արտաբերած բացասական խօսքի բնոյթին:

Ստող, երբեմն արդարանալու համար ոչ-ճշմարիտ պատճառներ ներկայացնող մարդուն ժողովուրդն անուանում է **ստախոս**, որը, սուտ լուրեր հաղորդելով, հաճոյք է ստանում:

Սուտ խօսողին մարդիկ քննադատում, ծաղկում, պախարակում են: Եւ իզուր չէ, որ դարերի ընթացքում աշխարհի ժողովուրդները ստախոսների դէմ պայքարել են բանարուեստի մի շարք տեսակներով, մասնաւորապէս առածներով եւ ասացուածքներով: Ստախոսների վերաբերեալ հայ ժողովուրդը եւս քննադատական խտացուած ու դիպուկ բազմաթիւ իմաստախօսութիւններ է ստեղծել.-

* *Ստի ոտները կարճ են:*

* *Սուտը սուտ ասողի տունն ա քանդում:*

* *Սուտ ասողի երեսն ի սեւ, հոգին ի դեմ*³³:

* *Սէօտ խուսուղեն տէօնը հա վառա ըղիր ի, հաւար կինչիր ի, դրէ՛ցէն ըէ՛սիր ի. «Սէօտ հա խուսա» (Ստախոսին տունը վառում է, հաւար է կանչում, դրացին ասել է՝ սուտ է խօսում)*³⁴:

* Ստել նշանակում է հայիոյել ճշմարտութեանը,- գրում է Գարեգին Նժդեհը:

Նոյնիսկ ստին բնորոշող «Ստի վարձը» վերնագրով զուարճապատում է ստեղծուել.

Գիւղամիջում մի ստախոսի հետ տաք վէճի ժամանակ, Գորին պապը քարով խփում, ջարդում է նրա չորս արամը:

Գործը դադարան է հասնում: Դադարողը հարցնում է նրան.

– Մեղադրեալ Գորին, քարով ինչու՞ բերանին խփեցիր եւ ոչ թէ, ասենք, ձեռքին կամ ոտքին:

³³ Արամ Ղանալանեան, *Առաժանի*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1960, 400 էջ:

³⁴ Յակոբ Չոլաքեան, *Քեսապ, Գ. հապոր*, հրատ. Ամերիկաբնակ քեսապցիներու ուսումնասիրաց միութեան, տպ. «Արեւելք», Հալէպ, 2004, էջ 348:

– Քաղաքացի դադարւոր, – ասում է Գորին պապը, – ախր սուտը բերանով է ասել: Եթէ ուրով ասած լինէր՝ ուրիշ կը խփէի³⁵:

Ի տարբերութիւն ստի՝ ստապատում-սուտասելուկի նիւթն առաւել ընդգրկուն է եւ բնորոշում է սուտ պատմութեան, անիրական յօրինուածքի տեսակը: Ստապատում-սուտասելուկի հետ սուտն առնչում է այնքանով, որ երկուսի հիմքում էլ սուտն է, սակայն ստապատումը, ի տարբերութիւն ստի, որոշակի դիպաշար ունեցող գեղարուեստական երկի՝ ժողովրդական բանահիւսութեան տեսակ է: Ստապատումներ եւ սուտասելուկներ ներկայացնողը ստախօս չէ, նա, ինչպէս շատ ժողովածուներ կազմողների նմուշներում է ներկայացուել, **պարծենկոտ**³⁶ է: Իսկ պարծենկոտը հասարակութեան, շրջապատի համար վտանգաւոր չէ, ինչպէս ստախօսը: Նա բնատուր շնորհքով աշխարհ եկած մի անձնատրութիւն է, որը «ոտքի վրայ» յօրինում-ստեղծում է սուտ պատմութիւններ՝ հաճոյք ստանալով իր յօրինուածքից եւ միաժամանակ հաճոյք պարգեւելով դրանց ունկնդիրներին: Մարդիկ նրանց չեն քննադատում ու պախարակում, ընդհակառակն, դրանցում ներկայացուած պատկերաւոր նկարագրութիւններից ու գունազարդումներից բաականութիւն են ստանում թէ՛ ստապատում-սուտասելուկների ասացողները, թէ՛ դրանց ունկնդիրները, առաւել եւս երբ վերջիններս հաստատ գիտեն, որ դրանք իրականութեան հետ ոչ մի առնչութիւն ունեն:

ԳՐԱՌՄԱՆ, ՀՐԱՏԱՐԱԿՄԱՆ ԵՒ ՌԻՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԺԹ. դարի կէսերից սկսած՝ շուրջ 150 տարի, թէ՛ արեւելահայոց, թէ՛ արեւմտահայոց շրջանում պարբերաբար հայ ժողովրդական ստապատում-սուտասելուկներ են գրառուել: Մեր օրերում եւս շարունակում են դրանց գրառման եւ հրատարակման աշխատանքները³⁷: Այնուամենայնիւ ինչպէս մի շարք բանարուեստի տեսակների (դիւցազնավէպ, հեքիաթ, աղօթք, ժողովրդական տարաբնոյթ երգեր, հանելուկ, առած-ասացուածք են.) պարագայում է կատարուել, ստապատում-սուտասելուկների գրառման աշխատանքը համակարգուած չի եղել, բանահաւաքների կողմից դրանք գրան-

³⁵ Բենիկ Սէյրանեան, *Գուգարքի ուրախ զրոյցներ*, «Սովետական գրող» հրատ., Երեւան, 1982, էջ 53, 96:

³⁶ *Անեկդոտներ, 1-ին հատոր*, աշխ.՝ Յովհաննէս Նազարեանց, Բագու, Ղասապեանցի տպարան, 1876, էջ 93:

³⁷ Միայն վերջին միքանի տարում անձամբ գրառել ենք անելի քան մէկուկէս տասնեակ ստապատում-սուտասելուկ: Միքանի տարի է՝ համացանցում եւս օգտատէրերը երբեմն ներկայացնում են իրենց տարածաշրջաններում շրջանառուող նմանատիպ նմուշներ:

ցուել են կա՛մ որպէս անեկդոտ³⁸, կա՛մ էլ իբրեւ երգիծական առակ³⁹ ու հեքիաթ⁴⁰: Հենց այդ պատճառով էլ նմանատիպ նիւթերն ընդգրկուել են բանահիսապական այլ տեսակների՝ մասնատրապէս հեքիաթների, անեկդոտների, երբեմն էլ առակների ժողովածուներում: Իդէպ, անգամ «Անթէպական ասոյթներ եւ մանրապատումներ» բաժնում ընդգրկուած «Աստուր Էտէի **փչոցներէն**»-ի նմուշները նոյնացուել են անեկդոտների հետ⁴¹: Պատճառը ակնյայտ է. այդ ժամանակ ո՛չ հայկական զուարճապատում-զուարճախօսութիւնների՝ անեկդոտների⁴², եւ ո՛չ էլ, առաւել եւա, ստապատում-ստատասելուկների տարբերակիչ յատկանիշերն ու տեսակային բնորոշումները բանագէտների կողմից յստակեցուած չէին:

Հայկական ստապատումների եւ ստատասելուկների՝ մեզ յայտնի առաջին գրառող-հրատարակողներից մէկը եղել է դպրոցական մի շարք դասագրքերի հեղինակ, մանկավարժ Յովհաննէս Նազարեանցը, որի՝ 1876-83ին հրատարակած *Անեկդոտների* երեք հատորներում տեղ են գտել 5 նմուշ⁴³:

Տիգրան Նաասարդեանցն⁴⁴ ու Արտեմ (Յարութիւն) Եսայեանն⁴⁵ իրենց ժողովածուներում եւա մէկական նմուշ են հրատարակու: 1954ին Էդուարդ Աղայեանը Մեղրու բարբառին նուիրուած իր ուսումնասիրութեան նմուշների բաժնում ընդգրկել է մէկ նմուշ⁴⁶:

³⁸ *Անեկդոտներ, 1-ին հատոր*, էջ 93:

³⁹ *Գիրք առակաց*, էջ 159:

⁴⁰ Տիգրանայ Նաասարդեանց, *Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, 10րդ գիրք*, 1903, էջ 44: *Հայ ժողովրդական հեքիաթների՝* մինչեւ այժմ հրատարակուած հատորներում 14 ստապատում-ստատասելուկ է տեղ գտել:

⁴¹ «Աստուր Էտէի *փչոցներէն*», *Պարմութիւն Անթէպի*, էջ 365:

⁴² «Հայկական անեկդոտների ժողովրդական եւ գիտական եզրոյթները», *Պարմաբանասիրական հանդէս*, 1:2017, էջ 79-92:

⁴³ *Անեկդոտներ, 1-ին հատոր*, էջ 93. նաեւ՝ *Անեկդոտներ, 2-րդ հատոր*, աշխ.՝ Յովհաննէս Նազարեանց, Մ. Վարդանեանցի եւ ընկ. տպարան, Տիփիս, 1877, էջ 10. նաեւ՝ *Անեկդոտներ, 3-րդ հատոր*, աշխ.՝ Յովհաննէս Նազարեանց, Մ. Վարդանեանցի եւ ընկ. տպարան, Թիֆլիս, 1883, էջ 103-4, 117:

⁴⁴ Նաասարդեանց, *Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, 10րդ գիրք*, էջ 44:

⁴⁵ *Ծիծաղի փղճոր: Մոլլա Նասրեդինի առակներ, ծիծաղաշարժ անեկդոտներ եւ սրախօսութիւնների ժողովածու*, կազմ.՝ Արտեմ (Յարութիւն) Եսայեան, տպ. Էպոխա, Թիֆլիս, 1913, էջ 20:

⁴⁶ Էդուարդ Աղայեան, «Սուտ խօսելն էլ հմտութիւն է (Սուտասանը)», *Մեղրու բարբառը*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1954, էջ 361:

Կարապետ քահանայ Գալֆայեանը Լոս Անճելլեսում մի ժողովածու է հրատարակում⁴⁷, որը վերահրատարակում է Պեյրոյում⁴⁸ դրանցում ընդգրկելով 3 նմուշ: Նշենք նաեւ, որ դրանցից միայն մէկի՝ «Սուտ խօսիլն ալ ճարպիկութիւն կ'ուզէ»ի հերոսներն են հայեր: Միա երկուսից մէկը այլազգիների (թուրք եւ պարսիկ), միւսը տարբեր դասանանք (քրիստոնեայ տիրացուի եւ իսլամ սոֆթայի) կրող մարդկանց սուտ ասելու մրցակցութիւններ են: Վերջինիս յենքը տարբեր կրօնների առաւելութիւնները պարծանքով ու չափազանցուած ներկայացնելն է:

Արշակ Ալպոյաճեանը 1961ին Մալաթիային նուիրուած իր ստուարածաւալ գրքում ընդգրկել է մէկ նմուշ⁴⁹: 1968ին Աբէլեանը հրատարակում է <էլէ', <էլէ', <էլէ'...Քեսապ գիրքը, որի «Հաճի Արթինին առասպելները» խորագրի ներքոյ ընդգրկել է գրական արեւմտահայերէնի վերածուած քեսապեան 13 ստապատում⁵⁰:

Մինչեւ խորհրդային կարգեր հաստատուելը Արեւելեան Հայաստանում ստապատում-սուտասելուների գրառումներն ընդգրկուել են հիմնականում անեկդոտների ժողովածուներում, իսկ 1920ականներից մինչեւ 1953՝ մինչեւ Ստալինի մահը, ըստ վերեւների հրահանգի, արգելուած էին անեկդոտների գրքերի հրատարակութիւնը, հետեաբար չէին կարող հրատարակուել նաեւ ստալոյ՝ անիրական նմուշները: Եւ միայն 1954ից յետոյ դրանք սկսուեցին շոնդալից հրատարակուել՝ դրանցում ընդգրկելով նաեւ խորհրդային ղեկավարներ Լենինի, Ստալինի, Խրուշչովի («Լենինի մտերիմը»⁵¹, «Վազվզում էր»⁵², «Աագիմն ու Լենինը»⁵³ եւն.), Չրդ աշխարհամարտի ժամանակ «հերոսութիւն» ցուցաբերածների («Ուրիտիքը» – իմա՝ խփոածները⁵⁴, «Պատմըմ ա Եղէգնուտ գեղի բնակիչ Ղոռնանց Արտաազը»⁵⁵) եւ գերի ընկածների ու Հիտլերի հետ հանդիպման⁵⁶, Չեխոսլովաքիա-

⁴⁷ Հայկական գրոյցներ, առակներ, առածներ, մանրավէպեր, զուարճալի ասացումածքներ եւ իմաստուն խօսքեր, պատր. Կարապետ քահանայ Գալֆայեան, տպ. Պոզաճեան, Լոս Անճելլես, 1944, էջ 33, էջ 51

⁴⁸ Գիրք առակաց, էջ 159:

⁴⁹ Արշակ Ա. Ալպոյաճեան, Պարմութիւն Մալաթիոյ հայոց, տեղագրական, պարմական եւ ազգագրական, հրատ.՝ Մալաթիոյ կրթ. ընկերութեան, տպ. Սեւան, Պեյրոյ, 1961, էջ 1186-87:

⁵⁰ Աբէլեան, <էլէ', <էլէ', <էլէ'..., էջ 137-53:

⁵¹ Ս. Աբազեան, Նոյնաբերեան կարակներ, անեկդոտներ, տրամութիւններ, «Արմինֆօ» հրատ., Վանաճոր, 1999, էջ 54:

⁵² Նոյն:

⁵³ Բենիկ Ղուկեան, Գիւլիստան. պարտողիկներ մօտիկ անցեալից, «Զանգակ-97», Երեւան, 2004, էջ 36-37:

⁵⁴ Նոյն:

⁵⁵ Արմէն Շ. Սարգսեանի գրառումներից (անձնական արխիւ):

⁵⁶ Կարակում են մոլսէսցիները (գրառողներ՝ Ա. Պապեան, Հ. Պապեան), «Նոյեան տապան», Երեւան, 2012, էջ 11:

յի կոհիների⁵⁷ վերաբերեալ նիւթեր:

1959ից ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբելու նախաձեռնութեամբ սկսում են նաեւ հայ ժողովրդական հեքիաթների բազմահատորեակի հրատարակման աշխատանքները: Առ այսօր հրատարակուած 18 հատորներում ընդգրկուել են տարբեր պատմաագագրական շրջաններից գրառուած 13 ստապատում⁵⁸:

1970ից ԳԱԱ հնագիտութեան եւ ազգագրութեան ինստիտուտը ձեռնարկում է «Հայ ազգագրութիւն եւ բանահիւսութիւն» մատենաշարի (ՀԱԲ) հրատարակութիւնը, որի հատորներում տարբեր տարածաշրջանների բանահիւսական նիւթերի հետ պարբերաբար տեղ են գտնում նաեւ ժողովրդական ստապատումներն ու սուտասելուկները⁵⁹:

1954ից ստապատումներ են ընդգրկում ՀՀ ԳԱԱ լեզուի ինստիտուտի բարբառագիտական ուսումնասիրութիւնների նմուշների բաժիններում⁶⁰,

⁵⁷ 1968 Օգոստոսին ԽՍՀՄ զօրքերը մտան Չեխոսլովակիա՝ ճնշելու ժողովրդական շարժումը:

⁵⁸ «Ստապատ հովիւր» եւ «Ագահ հարուստը», *Հայ ժողովրդական հեքիաթներ (ՀԺՀ), հայրոր 1*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1959, էջ 524, 527-28. նաեւ՝ «Սուտասան», «Սուտ հեքիաթ» եւ «Սուտիկ աւշու հեքիաթը», *ՀԺՀ, հայրոր 2*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1959, էջ 415, 513-16, 517-20. նաեւ՝ «Սուտ ըսողներէն նաղլը» եւ «Աշանցիների սուտը», *ՀԺՀ, հայրոր 7*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1979, էջ 288, 381. նաեւ՝ «Սուտիկ ֆորսկանի հեքիաթը», *ՀԺՀ, հայրոր 8*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1977, Երեւան, էջ 709-10. նաեւ՝ «Սուտուտիկ» եւ «Հարուստի սուտ ու աղքատի սուտ», *ՀԺՀ, հայրոր 10*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1967, էջ 505, 324. նաեւ՝ «Իրեք ախպէր, ճոջ սուփ հեքիաթ», *ՀԺՀ, հայրոր 14*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1999, Երեւան, էջ 330-31. նաեւ՝ «Երկու սուտասան», *ՀԺՀ, հայրոր 16*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 2009, Երեւան, էջ 279-80. նաեւ՝ «Սուտ ասողը», *ՀԺՀ, հայրոր 17*, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 2012, էջ 583-84:

⁵⁹ Գ. Գէորգեան, «Ղզլար», *Հայ ազգագրութիւն եւ բանահիւսութիւն, հայրոր 10*, ԳԱ հրատ., Երեւան, 1980, 6 նմուշ՝ էջ 89, 90, 90, 90, 90, 90. նաեւ՝ Էսթեր Իսեմչեան, «Տաւուշ», *Հայ ազգագրութիւն եւ բանահիւսութիւն, հայրոր 21*, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» հրատ., Երեւան, 2000, 2 նմուշ՝ էջ 184, 195-98. նաեւ՝ Էսթեր Իսեմչեան, «Իջեւան-Ձորովոր», *Հայ ազգագրութիւն եւ բանահիւսութիւն, հայրոր 25*, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» հրատ., Երեւան, 2008, 6 նմուշ՝ էջ 292-93:

⁶⁰ Աղայեան, էջ 361. նաեւ՝ Ալեքսանդր Մարգարեան, *Գորիսի բարբառը*, ԵՊՀ, Երեւան, 1975, էջ 287-88. նաեւ՝ Ռազմիկ Մարկոսեան, *Արարապեան բարբառը*, «Լոյս» հրատ., Երեւան, 1989, էջ 258-59, 239. նաեւ՝ Ազուլիսի բարբառի մասունքներ, աշխատ.՝ Աբգար Այվազեան, 2րդ հրատ., «Գասպրինտ» հրատ., Երեւան, 2012, էջ 163, 169:

որոշակի տեղավայրերի⁶¹ եւ տարածաշրջանների⁶² նուիրում գրքերում ու ազգագրական-բանահիւսական ժողովածուներում⁶³:

Անցեալ դարում գրառած անտիպ ստապատում-սուտասելուկներ կան ինչպէս ՀՀ պետական արխիւներում⁶⁴, այնպէս էլ անձնական հաաքածուներում⁶⁵:

Այսօր էլ տարբեր աղիթներով շարունակում են կենցաղավարել եւ շրջանառուել հայկական ստապատումներն ու սուտասելուկները, ինչի ապացոյցը նաեւ վերջին շրջանում դիմատետրի տարբեր հարթակներում տեղադրուած նիւթերն ու դրանց արձագանգներն են:

Իսկ ինչպէ՞ս են մեզ փոխանցուել ստապատում-սուտասելուկների՝ շուրջ 150ամեայ տպագիր եւ անտիպ նիւթերը:

Գրառումների մի մասը տպագրուել է գրական արեւելահայերէնով կամ արեւմտահայերէնով՝ երբեմն հերոսների խօսքի մէջ պահպանելով տուեալ տարածքի խօսուածքը:

Որոշ բանահաաքներ, բանագէտներ, ժողովրդագէտներ, բարբառագէտներ, բարեբախտաբար պահպանել են ասացողի բարբառը: Նրանցից ոմանք (Չոլաքեան⁶⁶) դժուարընկալ բարբառներով նմուշների հետ տուել են նաեւ դրանց գրական հայերէնի վերածած տարբերակները:

⁶¹ Մամիկոն Ասատրեան, *Արծուանիստ*, «Արամէ» բարեգործական գիտամշակութային ընկերութիւն, «Լուսաբաց» հրատ., Երեւան, 2006, էջ 290-91. նաեւ՝ Վահան Աւետիսեան, *Վարդաձոր*, «Զանգակ-97» հրատ., Երեւան, 2008, էջ 221-22. նաեւ՝ Աւագ Խառատեան, *Մարգահովիտ*, Սիմ տպագրատուն, Վանաձոր, 2011, 3 նմուշ՝ էջ 244:

⁶² *Կատարկում է Գորիսը: Սրախօսութիւններ եւ անեկրորներ*, «Մուշ», Գորիս, 1994, էջ 16, էջ 5-6, էջ 6-7. նաեւ՝ Չոլաքեան, *Քեսապ, Բ. հայրոր*, էջ 398-99. նաեւ՝ Աբազեան, էջ 36, 54, 55-56. նաեւ՝ Հրաչեայ Աճառեան, *Պոլսահայ անգիր բանահիւսութիւն*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2009, էջ 183:

⁶³ *Պարմութիւն Անթէպի հայոց, Գ. հայրոր*, էջ 365-66. նաեւ՝ Վերթինէ Սվազլեան, *Կիլիկիա, արեւմտահայոց բանատր աւանդութիւնը*, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտութիւն» հրատ., Երեւան, 1994, էջ 67. նաեւ՝ *Համէնահայ բանահիւսութիւն*, Հաաքեց, կազմ. եւ ծանօթ.՝ Յակոբ Գուրոնեան, «Լոյս» հրատ., Երեւան, 1991, էջ 72-73, 74-75, 111-12. նաեւ՝ Յովհաննէս Յովսէփեան, *Ղարաղաղի հայերը. հար. 2, բանահիւսութիւն*, Գիտութիւն, Երեւան, 2009, էջ 484-500:

⁶⁴ ՀԱՀ, ՀԳՄԿի ֆոնդ, 1336, ցուցակ 7, գործ 713, Հրաչեայ Յակոբեան, Մանկուց լաձներից, փչոցներ, էջ 31. նաեւ՝ «Սուտասանը», ԳԱԱ ՀԱԻ բանահիւսութեան արխիւ, Մուշեղ Յակոբեանի թղթապանակ. նաեւ՝ Սարգիս Հայկունի, «Էրկու սութսան», ԳԱԹ, տետր 9, է մաս.Առասպելներ, էջ 7:

⁶⁵ Արմէն Շ. Սարգսեանի հաաքածու:

⁶⁶ Չոլաքեան, «Քնլ տըղէն սէտըր՝ ճաղատ տղուն սուտը», *Քեսապ, Բ. հայրոր*, էջ 444 (ամբողջականը՝ *Ահեկան*, 4:1969, էջ 38):

Գրառողների մի մասն էլ, հիմնականում՝ գրողներ (Թումանեան⁶⁷, Քոչար⁶⁸, Մկրտիչ Սարգսեան⁶⁹, Աբելեան⁷⁰ եւ այլք), ստապատումները մեզ են փոխանցել գրական մշակումներով:

Ամեն դեպքում, այդ բոլոր նիւթերն էլ, շնորհիւ գրառողների, հայ բանատր մշակոյթի փրկուած հարստութիւնն են եւ այսօր՝ գիտակրթական այս աննախադէպ զարգացման ժամանակներում անգամ, շարունակում են օգտակար լինել մեր ժողովրդին, եւ յատկապէս, մատաղ սերնդին: Ինչպէս Թումանեանի «Սուտասանը» եւ «Սուտլիկ որսկանը» ստապատումները, գրառուած տարաբնոյթ նմանատիպ նմուշները եւս իրենց կառուցուածքով, առանձնայատուկ կերպարներով եւ զաւեշտ առաջացնող բովանդակութեամբ աներկբայ կարող են հաճոյք պատճառել տարբեր տարիքային խմբերի ունկնդիրներին: Իբրեւ ժողովրդական բանարուեստի գեղարուեստական ինքնատիպ նմուշներ՝ դրանց լաւագոյնների հիման վրայ գրուած բեմագրերը տիկնիկային թատրոնների եւ մանկապարտէզներում անցկացուող միջոցառումների համար հրաշալի աղբիւր են:

Այսպիսով, ԺԹ.ԻԱ. դարերում արեւմտահայոց եւ արեւելահայոց պատմաագագրական շրջաններում գրառուած եւ տարատեսակ տպագիր եւ անտիպ աղբիւրներում տեղ գտած ստապատում-սուտասելիւնների յենքի վրայ կատարուած սոյն ուսումնասիրութեամբ առաջին անգամ փորձ է արւում մասամբ լրացնել հայ բանագիտութեան ասպարէզում առկայ բացը՝ մասնագէտներին հրամցնելով մինչեւ այժմ չուսումնասիրուած ժողովրդական երգիծանքի այս ինքնատիպ տեսակների առանձնայատկութիւնները, գրառման, հրատարակման եւ ուսումնասիրման պատմութիւնը, ժողովրդի, բանագէտների եւ բանահաւաք-հրատարակիչների կողմից շրջանառուող եզրաբառերը, անշուշտ, զուգահեռ ներկայացնելով նաեւ մեր սեփական մօտեցումներն ու տեսակէտերը:

⁶⁷ Յովհաննէս Թումանեան, «Սուտասանը» եւ «Սուտլիկ որսկանը», *Ընդիր երկեր*, «Սովետական գրող» հրատ., Երեւան, 1978, էջ 367:

⁶⁸ Հրաչեայ Քոչար, «Արուեստի փիլիսոփայութիւնը. սուտլիկ Սարօն», *Ընդիր երկեր՝ երկու հատորով, հապորդ առաջին*, «Հայաստան» հրատ., Երեւան, 1975, էջ 137:

⁶⁹ Մկրտիչ Սարգսեան, «Ինքնատիպ խօսք» եւ «Մութէլի ասքը», *Երկերի ժողովածու, Դ. հատոր*, «Հայաստան» («Գրական հայրենիք») հրատ., Երեւան, 2005, էջ 60-116:

⁷⁰ Աբելեան, <էէ՛, <էէ՛, <էէ՛..., էջ 149-50:

ARMENIAN POPULAR/FOLK COCK-AND-BULL STORIES

(Summary)

ARMEN SARGSYAN
armensargg@gmail.com

For the last 150 years, since 1876, Armenian untrue, fake, unreal, and false folk tales have been published in books with compilations of humorous folktales, anecdotes, fairy tales, and proverbs.

After collecting a large number of such fake tales, the author singles them out and renames them as cock-and-bull stories/tales, due to their differentiating features. These features differ in the types of subject matter, structure, messages and characters of humorous folktales, fairytales, proverbs or anecdotes.

This is the first time such a group has being discerned and studied.

Within Western and Eastern Armenian ethnographic circles people have called such fake story tellers *pechan*, blowers, fakers, sea-shooters, air-fighters, wind hammerers/beaters, boastful blowers, and such tales fake tales, fake fairytales.

Unlike the liars, about whom people have created several negative and critical proverbs and sayings, these faketellers/narrators are not dangerous people for their surroundings. The teller is a boastful person, and he narrates his fake stories in such a lively, juicy way that both the audience and the teller enjoy it.

The author observes that unlike some other folkloric genres which are gradually disappearing and becoming less popular, these cock-and-bull stories, like humorous anecdotes and tales, continue to survive and reshape themselves and acquire new material according to modern lifestyles and value systems.